

Türkiye'deki Özel Tüketim Vergisinin Obezite İle Mücadelede Kullanılabilirliği

Ersan ÖZKAN (*)

Simla GÜZEL (**)

Öz: Gitgide artış gösteren aşırı şişmanlık ve obezite, dünyada milyarlarca insanı etkisi altına almıştır. Özellikle şeker içerikli içecekler ve gıdalar önemli bir enerji kaynağı olup obeziteye neden olmaktadır. Son yıllarda da ülkeler obezite ile mücadelede için çeşitli stratejiler oluşturmaya başlamıştır. Gittikçe artan obeziteyi önlemek adına, birçok ülke tarafından potansiyel bir politika aracı olarak görülen mali önlemler (vergi ve sübvansiyon) uygulanmaya başlamıştır. Bu çalışmada da, teorik temele dayanarak Türkiye'de obezite vergilerinin uygulanabilirliği incelenmektedir. 1 Ocak 2018 de özel tüketim vergisi kanununda yapılan değişiklik ile Türkiye'de obeziteye ilişkin mali önlemlerin alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Obezite ile mücadeleye ilişkin alınan mali önlemlerin gerekli düzenlemeler ile başarılı olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Obezite, Obezite Vergisi, Özel Tüketim Vergisi, Türkiye

Availability of Special Consumption Tax in The Fight Against Obesity in Turkey

Abstract: Overweight and obesity are increasingly common, burdening billions of people around the world. Obesity is a global public health epidemic with increasing prevalence. Sugar-sweetened beverages (SSBs) and foods are important dietary energy source as the yare, contributing to the growing prevalence of obesity. In the last few years, some policy strategies devised to fight obesity have emerged. Fiscal pricing policies (tax and subsidy) have been posited as potential policy instruments to address the increasing prevalence of obesity. And in the last few years, most of the countries have been using this instrument as a fight against obesity. In this study we examined applicability of obesity taxes with focus on the theoretical basis of taxation in Turkey. Financial measures against obesity in Turkey have been taken with the amendments to the tax law in January 1, 2018. It is thought that adapted financial measures related to fighting with obesity might be successful with the necessary regulations.

Keywords: Obesity, Obesity Tax, Special Consumption Tax, Turkey

Makale Geliş Tarihi: 18.02.2018

Makale Kabul Tarihi: 19.03.2018

I. Giriş

Dünya Sağlık Örgütünün verilerinde obezite sorununun giderek arttığı görülmektedir. 2013 yılında dünyada 5 yaş ve altındaki 42 milyon çocuğun aşırı kilolu veya obez durumda olduğu saptanmıştır. 2014 yılı verilerine göre ise 18 yaş ve üzeri olan yaklaşık 1,9 milyar aşırı kilolu bireylerin 600 milyonu obezdir (Turunç, 2014: 1). 2016 yılında

*) Maliye Bilim Uzmanı, Namık Kemal Üniversitesi, (e-posta: ersan.ozkan@adalet.gov.tr)

**) Dr.Öğr. Üyesi, Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (e-posta: simlaguzel@nku.edu.tr)

ise genel olarak dünyanın yetişkin nüfusunun yaklaşık %13'ünün obez olduğu, obezitenin dünya çapındaki yaygınlığının 1975 ve 2016 yılları arasında üç kat artmış olduğu görülmektedir (WHO, 2017). OECD ülkelerine yönelik 2015 yılı verileri değerlendirildiğinde de sonuç farklı değildir. OECD Ülkelerindeki yetişkinlerin % 19,5'inin obez olduğu, bu oranın Japonya ve Kore'de %6'dan daha az, Macaristan, Yeni Zelanda, Meksika ve Amerika Birleşik Devletleri'nde %30'dan daha fazla olduğu, Avustralya, Kanada, Şili, Güney Afrika gibi ülkelerde 4 kişiden birinin obez iken yine Türkiye'de bu oranın % 22,3 olduğu görülmektedir (OECD, 2017: 3).

Dünya genelinde toplumsal bir sorun haline gelen obezite ile mücadelede birçok sağlık kuruluşu görev almakta ve çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Bu sağlık kuruluşlarından biri olan Dünya Sağlık Örgütü obeziteye yönelik çeşitli çalışmalar yapmakta ve obeziteyi sağlığı bozacak ölçüde vücutta anormal ve aşırı yağ birikmesi olarak tanımlamaktadır. Obezite sınıflamasında bireylerin vücut ağırlığının, boy uzunluğunun karesine bölümü ile elde edilen bir değer olan "Beden Kitle İndeksi" kullanılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütüncü bireylerin "Beden Kitle İndeksinin" %25 ve üzeri olması aşırı kilo, %30 ve üzeri olması ise obezite olarak sınıflandırmaktadır (WHO, 2014). Dünya Sağlık Örgütü 2003 yılında giderek artış gösteren obezite sorunu nedeni ile insanları sağlıklı besinlerin tüketimine yönlendirmek için yüksek miktardaki yağlı, şekerli ve tuzlu ürünlerin üzerine vergi getirilebileceği konusunda öneride bulunmuştur. Dünya Sağlık Örgütünün bu önerisine benzer görüşlerin geçmiş yıllarda dile getirildiği görülmektedir. Şekere yönelik konulacak vergiler Adam Smith'in 18 Yüzyılda yaptığı Ulusların Zenginliği çalışmasına kadar dayanmakla birlikte (Sassi,2016: 1) "Obezite vergisi" konusu, 1852 yılında Londra'da yayımlanmakta olan "Punch" isimli bir mizah dergisinde ve akabinde 1925 yılında Peters'in Evening Independent ve Kain'in Herald-American gazetelerindeki makalelerde yer almış ve mizahi bir şekilde işlenmiştir. Obeziteye neden olan ürünlerin tüketiminde vergi uygulanmasına yönelik ilk fikir 1970'lerin sonunda Milton Merry Weather ve P. Franklin Alexander tarafından önerilmişken, 1980'lerin başında Yale Üniversitesi profesörlerinden Kelly D. Brownell tarafından konunun tekrar gündeme getirilmesi ile literatürde dikkat çekmeye başlayarak tartışılır hale gelmiştir (Ayyıldız ve Demirli, 2015: 6).

Obezite vergisi, henüz resmi bir isim olmamakla birlikte sağlıksız olarak nitelendirilen ve tüketiminin obeziteye neden olduğu varsayılan gıdaların üzerine konulan veya obez bireylerden alınan bir tür vergi olarak tanımlanabilmektedir (Turunç, 2014: 1). Sağlıksız beslenme, yetersiz fiziksel aktivite obeziteye neden olabilirken yaşanan ekonomik krizler de sağlık sisteminin etkinliğini azaltmaktadır (Sassi, 2016: 1). Tüm dünyada obezitenin önemli bir sorun haline gelmesi ülkeleri, bu konuda çözümler üretmeye yönlendirmiştir. Obezite ile mücadele yöntemleri arasında son yıllarda revaşa olan "obezite vergisi" devletlerin piyasa müdahalesinde başvurduğu yeni bir maliye politikası aracı olarak gündeme gelmiştir. Vergi esasen tüketicilerin sağlıksız gıdalar üzerindeki tüketim eğilimlerini dizginleme amacı taşımaktadır. Günümüzde devletlerin obeziteyi engellemeye yönelik hayata geçirdikleri vergi politikalarında uygulama alanı olarak içeriğinde fazla miktarda yağ, tuz, şeker veya çeşitli tatlandırıcılar barındıran gıdaları tercih ettikleri görülmektedir. Bu vergilendirmenin temelinde sağlıksız olarak

nitelendirilen gıdalar üzerinde fiyat artışları meydana getirilerek bu gıdaların tüketiminin kısılması veya tüketicilerin tüketim tercihlerinin sağlıklı içeriğe sahip ürünlere kaydırılabilmesi yatmaktadır.

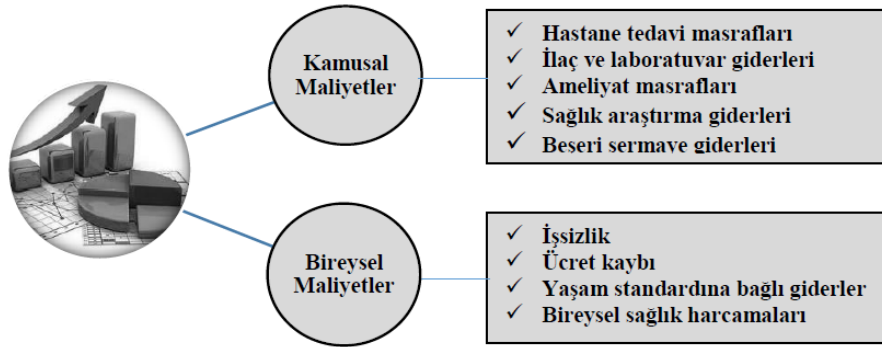
II. Obezitenin Nedenleri ve Ekonomik Etkileri

Günlük yaşam içerisinde ihtiyaç duyulandan daha fazla tüketilen gıdalar, harcanandan daha çok alınan kaloriler, yağ, şeker ve tuzca zengin, yüksek kalorili gıdaların tüketiminin yaygınlaşması obezite'nin önemli nedenleri arasındadır. Ayrıca kentleşmenin beraberinde getirdiği rahat ve modern yaşam tarzının etkileri ile zahmetsiz hale gelen gündelik yaşamın fiziksel olarak daha az hareket etme odaklı yapısı da obezitenin nedenleri arasında yer almaktadır (Gökbunar vd., 2015: 582). Obezite enerji alımının enerji tüketimini aşmasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Çevremiz limitsiz olarak kolaylıkla elde edilebilen oldukça ucuz, çok lezzetli ve enerji yüklü gıdalar ile doludur. Bu koşullar da obezitenin kolaylıkla artış göstermesine neden olmaktadır (Gedik, 2003: 1). Tüketim unsurları açısından ise ev dışında yeme kültürünün yaygınlaşması, besin çeşitliliği, tatlandırılmış içecekler ve yağ oranı yüksek gıdaların tüketiminin artması (Beyaz ve Koç, 2009: 29), ile hazır gıdaların tüketiminde yaşanan artışlar obeziteye yol açan en önemli tüketim unsurları arasındadır.

Costa-Font vd. (2013) İngiltere ve İspanya üzerine yaptıkları çalışmada, obezitenin dağılımında gelire bağlı eşitsizliklerin de önemli rol oynadığı sonucuna ulaşmışlardır. Gelişmekte olan ülkelerde ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak obezitenin farklı gelir gruplarında yoğunlaşmakta olduğu görülmektedir. Örneğin daha düşük gelirli ülkelerde obezite yüksek gelir gruplarında yaygınken, aynı ülkelerde düşük gelir gruplarında beslenme yetersizliği görülebilmektedir. Ancak ülkelerin gelir düzeyi yükseldikçe obezitenin düşük gelir gruplarına sığırdığı görülmektedir. Ülkemizde ise 2011'de Çayır vd. tarafından gerçekleştirilen ve Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi İbn-i Sina Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Beslenme ve Diyet Bölümü'ne yapılan başvuranlarda obezite durumunu inceleyen çalışmada, gelir düzeyi düştükçe obezitenin arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Çukur ve Arıtı Erdem, 2017:126-127). Bu çalışma ülkemizde de obezitenin düşük gelir gurubu mensubu içerisinde bulunan bireyler arasında yaygınlaştığını ortaya çıkarmıştır. Zira TÜİK'in yapmış olduğu 2014 sağlık araştırmasının sonucu da bu yöndedir.

Türkiye İstatistik Kurumunun 2016 yılı verilerine göre Türkiye'de hane halkı tüketim harcamalarının dağılımı %25,2 konut ve kira giderleri, %19,8'i gıda ve alkolsüz içecek giderleri ve %18,2'si de ulaştırma giderlerine yönelik harcamalardan oluşmaktadır. Bu da ülkemizde hane halkının öncelikli olarak barınma, beslenme ve ulaşım giderlerine yöneldiğinin en önemli göstergesidir. Gelişmekte olan ülkelerde obezite oranının düşük gelir gruplarında yoğunlaşmasındaki en önemli nedenlerden biri yüksek kalorili gıdalardan oluşan düşük kaliteli besinlerin tüketimidir. Düşük kaliteli ve yüksek kalorili olan bu besinlerin fiyatlarının kaliteli ve doğal gıdalar karşısında daha ucuz olması obezitenin düşük gelir gruplarında yoğunlaşmasının bir diğer nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır; ancak bu durum ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile yakından ilgilidir.

Obezite, insan sağlığı üzerinde diyabet, kalp ve damar hastalıkları, nefes darlığı, hipertansiyon, iskelet sistemi problemleri, çeşitli kanser türleri, gut hastalığı, genital hastalıklar, karaciğer hastalıkları gibi birçok hastalığın yanı sıra psikolojik hastalıkların baş göstermesinde önemli bir etken olarak görülmektedir. Obezitenin sağlık harcamaları üzerinde güçlü bir etkisi bulunmakla birlikte, neden olduğu hastalık türleri devletlerin sağlık harcamalarında artış yaşanmasını beraberinde getirmektedir. Obezitenin ekonomik maliyetlerini kamusal ve bireysel maliyetler olarak ikiye ayırmak doğru bir yaklaşım olacaktır. Obezitenin neden olduğu kamusal maliyetlere hastane tedavi masrafları, ilaç ve laboratuvar giderleri, ameliyatlara, obeziteyi engellemeye yönelik sağlık araştırma giderleri örnek gösterilebilir. Bireysel maliyetlere ise; işsizlik, ücret kaybı, yaşam standardına bağlı giderler ve bireysel sağlık harcamaları örnek gösterilebilmektedir.

Şekil 1: Obezitenin neden olduğu maliyetler

OECD'nin 2014 yılı raporunda birçok ülkede obezitenin toplam sağlık harcamalarını %1 ila %3 oranında arttırmakta olduğu, Amerika'da ise bu artışın %5 ila %10 arasında olduğu dikkat çekmektedir (OECD, 2014). Obezitenin neden olduğu sağlık harcamaları ülkelerin toplam sağlık harcamalarının %2 ila %6'sını oluşturmaktadır. ABD'de yapılan bir çalışmada obezlerin bir ömür boyu kişi başı dışsal maliyetleri yaklaşık 55.000 \$ ve üzeri iken normal kilodakilerin yaklaşık 2000 \$ civarında olduğu tespit edilmiştir (Gökbunar vd., 2015: 582). ABD'de obezitenin salgın boyutuna ulaştığı 2000 yılı için aşırı kiloluluk ve obezitenin hastalıklar ile iş üretkenliği üzerindeki kayıpların önemli bir yük oluşturduğu açıklanmıştır. 2000 yılı için obezitenin toplam maliyeti 117 milyar dolar olarak tahmin edilirken, bu maliyetin 61 milyar dolarlık kısmının doğrudan dışsal maliyetler, 56 milyar dolarlık kısmının ise dolaylı dışsal maliyetlerden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. (Yayvan ve Sarı, 2015: 93). ABD'de 2002 yılında yapılan bir çalışmada; obezitenin sağlık maliyetleri üzerinde %77 oranında bir artışa neden olduğu ve bu artışın obez olmayan bireylerin sağlık maliyetlerinde 395 \$'lık bir artış meydana getirdiği tahmin edilmiştir (Gökbunar vd., 2015: 587). ABD'de 2005 yılında ise obeziteye bağlı kamu harcaması tutarı 190 milyar dolardır (Turunç, 2014: 2). ABD'de ulusal sağlığa yönelik harcamaların %20,6'sı obezite ile ilişkili hastalıkların tedavisi için harcanmaktadır (Cawley ve Meyerhoefer, 2012: 226).

İngiltere’de ise 1998 yılında obezite ve obeziteye bağlı hastalıkların neden olduğu tedavi maliyetleri 479,4 milyon pound ve ulusal sağlık harcamalarının %1,5’i kadar olduğu tahmini edilmektedir. 2007 yılında “Bilimsel Öngörü Programı” için hazırlanan raporda obezitenin sürekli artış göstermesi nedeni ile 2050 yılında sağlık harcamalarını 5,5 milyar pound civarında etkileyeceği dile getirilmiştir (Yayvan ve Sarı, 2015: 93-94). Avustralya’da 2008 yılında obezitenin yıllık finansal maliyetinin 8,3 milyar dolar ve neden olduğu, 49,9 milyar dolarlık refah kaybıyla birlikte 58,2 milyar dolar gibi büyük maliyetlere ulaştığı tahmin edilmiştir. (ObesityAustralia, 2014: 4).

Ülkemizde ise obezitenin ekonomik maliyetlerine ilişkin yapılmış fazla çalışma yoktur. Ancak 2014 yılındaki “Sağlık Teknolojileri Değerlendirme Raporu” verilerine göre, 2004’te Türkiye’de obeziteyle ilişkili sağlık sorunlarının ekonomik maliyeti 4,5 milyar \$ iken 2012’de 13,6 milyar \$’a çıkmıştır. 2004’te bu maliyet GSYİH’nın %1,16’sı iken 2012’de bu oran %1,73’e yükselmiştir (Çukur ve Arıtı Erdem, 2017: 125).

III. Obezite Vergilerine İlişkin Literatür Taraması

Araştırmacılar ve bilim insanlarının obezite vergilerinin uygulanmasına yönelik çeşitli görüşler ortaya koyduğu görülmektedir. Bu görüşler arasında verginin obeziteye neden olan gıdaların tüketimini kısımda etkili olabileceğini savunan görüşlerin yanı sıra verginin etkisiz kalacağını savunan görüşlerin de varlığı söz konusudur. Obezite vergisine yönelik gerçekleştirilen akademik çalışmalarda sağlıklı gıdalar üzerinden alınan vergilerin devletler için iyi bir gelir kaynağı olabileceği ve elde edilen gelirin obezite ile mücadelede tamamlayıcı politika ve girişimleri finanse etmek için kullanılabileceği belirtilmekle birlikte, vergilemede gıdaların talep esnekliğinin etkili olduğu ve talep esnekliğine bağlı olarak tüketicilerin fazladan bir finansal yükün altına girmek istemeyerek tüketim portföyündeki tercihlerini yeniden belirleyebilecekleri (Turunç, 2014: 7), bir başka deyişle fiyat unsurunu dikkate alarak sağlıklı gıdaların tüketiminden vazgeçebilecekleri üzerinde durulmaktadır.

Yaniv vd. (2009) yaptıkları çalışmada obezite vergileri ve ince sübvansiyonların (thinsubsidy) sağlıklı besin tüketimine olan etkileri ile obezitenin hangi koşullar altında arttığı veya düştüğünü belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, obezite vergileri obeziteyi azaltmakta ancak sübvansiyonlar obeziteyi artırmaktadır. Bununla birlikte bireyler fiziksel olarak aktif ise, obezite vergilerinin olumlu bir etkiye sahip olmadığı, çünkü obezite vergisinin şekerli içecek tüketimi ile birlikte fiziksel aktiviteye ayrılan zamanı da azaltabileceği belirtilmiştir. Throw vd. (2014) ise vergiler ve sübvansiyonların tüketim kararları üzerinde etkili olarak obeziteyi ve buna bağlı oluşabilecek kronik rahatsızlıkları azalttığını belirtmektedirler.

OECD (2017), obeziteye yönelik yayınladığı raporda, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) için 2017 yılında yapılmış olan birçok çalışmada obezitenin azaltılması amacı ile gıdalara yönelik gerçekleştirilen vergi oran artışları ve sübvansiyonların etkilerinin incelendiğini belirtmiştir. Çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre; şekerli içecekler üzerine yönelik yapılan %10’luk bir vergi artışının bu içeceklerin satışlarının %7 oranında düşmesine neden olmakta iken, fast-food gibi sağlıklı besinlerin fiyatlarındaki %10’luk bir vergi artışının, ürünlerin satışlarını %6 oranında düşürmekte olduğu ortaya

çıkarılmıştır. Ayrıca raporda; Meksika'nın 2014'de şekerli içecekleri litre başına düşen bir vergilemeye tabi tutması, ilerleyen iki yıl içerisinde bu içeceklerin satışlarında %7.76'lık bir oranda düşüş yaşanmasını beraberinde getirdiği, yine Kaliforniya'da 2015 yılında şekerli içeceklere gram başına alınan özel tüketim vergisinin, bu içeceklerin satışlarının 4 ay içerisinde %21 oranında azalmasına ve akabinde su tüketimini %63 artmasına neden olduğu belirtilmektedir.

Brownell vd. (2009) çalışmalarında vergilerin obeziteye neden olan gıda tüketimini sınırlayarak sağlık harcamalarını azalttığını ve çalışmada incelenen 33 ülkede şekerli içeceklere yönelik %5,2 oranında uygulanan verginin düşük ve yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Powell ve Chaloupka (2009) da 1990-2008 arasında konuya ilişkin yapılmış olan çalışmaları incelemiş ve bu çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre düşük vergi oranlarının obezite üzerinde pek de etkili olmadığını belirtmişlerdir. Schwendicke ve Stolpe (2017), Almanya için yaptıkları çalışmada, şekerli içeceklere uygulanan %20'lik bir verginin obeziteyi azalttığını belirtmektedirler. Analize dahil edilen 15-79 yaş aralığındaki bireyler arasından vergilerin en çok 20-29 yaş arasındaki genç grubun vücut kitle indeksini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. En az etkilenen grup ise 60 yaş ve üstüdür.

Andreyeva vd. (2011) makul bir tüketim vergisinin obezitenin önlenmesinde rol oynayarak sağlık harcamalarını azalttığını öne sürmektedirler. Ayrıca bu vergilerin etkinliğinin, obeziteyi azaltmaya yönelik programlarla desteklenerek ve toplumun bu konuda bilinçlendirilmesi sağlanarak artırılabilirliğini belirtmişlerdir. Colchero vd. (2015) ise Meksika'da şekerli içecekler üzerine konulan bir tüketim vergisinin uygulamadan bir yıl sonraki etkilerini analiz etmişlerdir. Analiz gözlemsel bir çalışmaya dayanmaktadır. Analize dahil edilen grubun yaş, cinsiyet ve statüleri göz önünde bulundurulmuştur. Gözlem sonucunda vergiler her grubun tüketimini azaltmakla birlikte, en çok etkilenen grubun düşük sosyoekonomik düzeye sahip olanlardan oluştuğu görülmüştür.

Bunula birlikte obeziteyi önlemeye yönelik vergilerin çok da etkin olmadığını savunan çalışmalara da rastlamak mümkündür. Şeker içeren bazı gıdaların insanlarda alışkanlık yaptığı ve şekerin insanların mutluluk hormonu salgılamasında etkili olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle obezite ile mücadelede uygulamaya konulacak obezite vergilerinden istenilen verimin alınamayacağı vurgulanmaktadır. Obezite vergileri, bazı gıdaların yasal olmayan yollarla üretilip pazarlanabileceği ve ekonomide kayıt dışılığa yol açacağı yönünde de eleştirilmektedir (Cebeci ve Heperler, 2017: 643). Obezite vergilerinin uygulanmasının gıda sektörlerinde yer alan firmaları ve istihdamı olumsuz etkileyebileceği (Akar, 2015: 43) ayrıca özellikle düşük gelir gurupları için gerileyici bir etki meydana getirebileceğinden söz edilmektedir. Bu etkinin en önemli sebebi düşük gelir guruplarının diğer gelir guruplarına nazaran elde etmiş olduğu gelirlerinin büyük bir kısmını gıda tüketimine harcamalarıdır. Bu durum obezite vergilerinin gerileyici bir özellik gösterebileceğini ortaya koymaktadır (Gergerlioğlu, 2016: 153). Allais vd. (2010) obezite vergilerinin Fransa'da tüketici tercihleri üzerindeki etkilerini belirlemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre obezite vergisinin tüketim üzerindeki etkisi düşük olup, kısa

vadede bireylerin kiloları üzerinde de etkili olmamakta, uzun dönemde kısmen etki göstermektedir. Alemanno ve Carreno (2013)'e göre de obezite vergileri tek başına obeziteyi önlemekte yeterli olamamakta farklı politika araçları ile birlikte kullanılmalıdır.

IV. Çeşitli Ülkelerin Obezite İle Mücadele Kapsamında Uyguladıkları Vergi Politikaları

Birçok ülkede obezite 1990'lerden itibaren hızlı bir şekilde artış göstermiştir (OECD, 2017: 3). Obezitenin dünyada genel bir sorun haline gelmesi ülkeleri bu konuda önlem almaya yönlendirmiştir. Mali amacının yanında sosyal amaçları da olan vergiler, ülkeler tarafından obezitenin önlenmesinde etkin bir araç olarak çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Danimarka obeziteye yönelik vergi uygulamasını hayata geçirerek birçok Avrupa Birliği ülkesine öncü olmuştur. Danimarka'da obezite oranı 2015 yılında %14,9'dur. 2011 yılının Mart ayında uygulamaya koyduğu doymuş yağ vergisi, obezite vergisi olarak nitelendirilebilir (OECD, 2017: 3, Alemanno ve Carreno, 2013: 98). Bu vergi aynı yılın Aralık ayında uygulanmaya başlanmıştır; ancak verginin hem tüketiciler hem de üreticiler üzerinde tüketim ve rekabet edebilirlik gibi ekonomik açılardan olumsuz etkilerinin ortaya çıkması, bu verginin 2014 yılında kaldırılmasına neden olmuştur (Petkantchin: 2013: 1-4).

Macaristan 2011 yılında, tuzlu, şekerli veya yüksek kafein içeren ürünlere yönelik bir kamu sağlığı vergisi (aynı zamanda çips vergisi olarak da adlandırılmaktadır.) uygulamaya koymuştur. Bu vergi üretici veya ilk dağıtıcının üstlendiği bir vergidir. Fransa 2012 yılında meşrubat üzerinden bir tüketim vergisi almaya başlamıştır. İrlanda hükümeti de bu vergiyi örnek almış ve gazlı içeceklerle yönelik bir vergi uygulayarak obeziteyi önlemeyi hedeflemişlerdir. 2011'de Birleşik Krallık da Danimarka'nın uyguladığına benzer bir obezite vergisini uygulamaya koymuştur (Alemanno ve Carreno, 2013: 98). Meksika'da 2014 yılından itibaren alkollü içecekler dışında kalan şekerli ve gazlı içeceklerin her bir litresi için 1 Peso spesifik esaslı bir vergi alınmaya başlanmıştır (Coleman, 2015: 1).

Tablo 1'de görüldüğü gibi kullanılan vergileme yöntemleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bazı ülkeler tarafından katma değer vergisi veya işlem vergisi şeklinde ad valorem (değer esaslı) vergiler, hesaplaması da kolay olduğu için tercih edilmekte iken, birim vergi miktarı şeklinde alınması uygun olan ürünlere de spesifik (miktar esaslı) vergiler uygulanabilmektedir. Bu vergiler ise hesaplaması daha zor ve maliyetli vergilerdir (Doğan, Kabayel, 2017: 68).

Bazı ülkeler de obezite vergilerini yeni uygulamaya başlamış veya plan aşamasındadırlar. Örneğin Birleşik Krallık 2018 yılından itibaren şekerli meşrubatlardan, 100ml'de 5 gramdan fazla şeker içerenlere litre başına 0.30\$, 8 gramdan fazla şeker içerenlerden de 0.40\$ kademeli spesifik vergi alınması planlanmaktadır. Yine İrlanda Birleşik Krallık'la aynı oranda vergi almaya karar vermiştir. Portekiz 2017'den itibaren 100 ml'de 8 gramdan az şeker içeren meşrubatlardan litre başına 0,12 \$, 8 gramdan fazla şeker içerenlerden ise 0.23\$ yine kademeli spesifik bir vergi alınmaya başlamıştı (Duckett ve Swerissen, 2016: 27). Son yıllara kadar ülkeler genellikle

obeziteyi önlemede vergilere pek yer vermemişler daha çok, tüketicileri bilinçlendirme, fiziksel aktiviteyi teşvik etme, sağlıksız gıda üretimini düzenleme şeklinde önlemler almışlardır (Duckett ve Swerissen, 2016: 22).

Tablo 1: Çeşitli Ülkelerde Obezite Vergileri

Ülkeler	Başlangıç Yılı	Vergi Kapsamı ve türü
A.B.D.	Eyaletlere göre değişken	Eyaletlere göre değişebilen çeşitli (advalorem- miktar esaslı)
Avustralya	2000	Unlu mamüller, dondurma vb. ürünler, şekerli içecekler (meyve suları, kakaolu süt vb.) (Advalorem esaslı)
Barbados	2015	Şekerli ve gazlı içecekler ile enerji içecekleri (Ad valorem esaslı)
Bangladeş	2014	Meşrubat ve enerji içeceklerinden üretim aşamasında (Ad valorem esaslı)
Danimarka	2014 (Kaldırıldı)	Doymuş yağ oranı içeren ürünler (Spesifik esaslı)
Finlandiya	2014	Meşrubatlar (Spesifik esaslı)
Fransa	2012	Şekerli ve tatlandırıcı meşrubatlar (Spesifik esaslı)
Macaristan	2011	Meşrubatlar, şekerli içecekler(Spesifik esaslı)
Meksika	2014	Şekerli içecekler, sodalar (Spesifik esaslı)
Norveç	1981	Şeker ve şekerli içecekler (Spesifik esaslı)
Şili	2015	Meşrubatlar (Ad valorem esaslı)

Kaynak: Heise vd.,2016: 21-29, Doğan, Kabayel, 2017: 67.

Dünya Sağlık Örgütü de 2013 Küresel Faaliyet Planı'nda üye ülkelere, fazla şeker ve şekerli içecekler ile yüksek kalorili gıdaların tüketimine bağlı olarak artış gösteren obezitenin önlenmesinde bu gıdaların tüketimini azaltmak adına vergilerin ve sübvansiyonların kullanılmasını tavsiye etmiştir. Alınacak bu mali önlemlerin ise; toplumun sağlık düzeyini artırması, sağlıklı gıdaların satın alınabilirliğinin kolaylaştırması ve sağlıksız gıda tercihlerini azaltıcı yönde olması beklenmektedir (National Treasury Republic of South Africa, 2016: 5).

V. Türkiye'de Yeni ÖTV Düzenlemesinin Obezite İle Mücadelede Kullanılabilirliği

Ülkemizde yapılan vergisel düzenlemelere bakıldığında bazı ülkelerde uygulanan obezite vergileri gibi yürürlüğe konulan bir vergileme modelinin bulunmadığı görülmektedir; ancak 2013 yılında düzenlenen İzmir 5'inci iktisat kongresinde Maliye Bakanı olan Mehmet Şimşek'in "Obeziteyi tetikleyen, sağlık harcamalarını artıran

ürünlere yönelik özel tüketim vergisi gündeme gelebilir. Tüm bu hususları tartışıyoruz, düşünüyoruz, ileriki dönemlerde tüm bunlar gündeme gelebilir, uygulamaya konabilir” demeci vergi politikalarına ilişkin kamuoyunun tepkisini ölçmeye yönelik atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir. Zira 2017 yılına gelindiğinde “Bazı Vergi Kanunları ile Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı'nın” içeriğinde yer alan ve özel tüketim vergisinin III sayılı listesinde değişikliğe gidilmiş ve 1 Ocak 2018 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere; mineral sular ve gazlı sular dahil olmak üzere ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeler katılmış veya aromalandırılmış sular, üzüm şırası dahil olmak üzere ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeler katılmış olsun olmasın meyve ve sebze suları, sade gazozlar, meyveli gazozlar ve alkolsüz biralar %10, kolalı gazozlar ise %25 oranında özel tüketim vergisi kapsamına alınmıştır. Özel tüketim vergisinin III sayılı listesine yönelik gerçekleştirilen bu değişiklik ile uygulamaya konulan yeni vergi düzeni her ne kadar “obezite vergisi” olarak lanse edilmemiş olsa da, vergilemede yapılan değişikliğin çeşitli tatlandırıcılar kullanılarak imal edilen gıdaları hedef alan yapısı çeşitli dünya ülkelerince uygulanan obezite vergileri ile benzerlik göstermektedir.

Ülkelerin obezite vergilerine yönelik uyguladıkları mali politikalar farklılık göstermekle birlikte, Acs ve Lyles obezite vergilerinin uygulanmasına yönelik önerilerini dört başlık altında toplanmaktadır. Bunlardan birincisi bütün gıdalar üzerinde uygulanacak bir vergi, ikincisi gıdanın içeriğinde bulunan şeker, yağ ve tuz gibi içeriklerin oranına göre getirilecek uygulanacak vergi, üçüncüsü gıda gruplarına yönelik uygulanacak bir vergi ve son olarak gıda üreticilerine yönelik bir katma değer vergisinin getirilmesi şeklindedir (Yayvan ve Sarı, 2015: 90). Ülkemizde obezite vergilerine ilişkin yapılan bazı çalışmalarda obeziteye neden olan ürünler üzerinde caydırıcı ve yüksek oranda vergi uygulamasının yapılması, hatta sağlıksız gıdalar üzerindeki KDV oranının artırılması gibi görüşler mevcuttur. Ancak vergi oranlarının aşırı şekilde artırılması işleyen piyasa ekonomisinin aksamasına neden olabileceği gibi ve yüksek vergi oranları düşük gelirli mükellefler üzerinde maddi baskılara yol açabilecektir. Zira yüksek gelir mensubu bireylerin sağlıklı olarak nitelendirilen katkısız ve doğal gıdalara erişimlerinde maddi olarak avantajlı olduğu bilinen bir gerçektir. Bu nedenle gelir seviyesi yüksek bireyler düşük gelirli bireylere oranla fiyat indeksini dikkate almaksızın sağlıklı gıdalara yönelmektedirler. Düşük gelire sahip bireylerde ise durum tam tersidir. Düşük gelir mensubu bireylerin fiyat indeksini dikkate alarak daha ucuz olan tatlandırıcılarla üretilmiş içecekleri tercih ettikleri görülmektedir. Bu nedenle uygulanacak verginin mutlaka piyasa işleyişini bozmayan ve düşük gelirli bireylere yük olmayacak bir oranda uygulanması oldukça önemlidir.

Obeziteye yönelik vergilemede sağlıklı gıdalara teşvikler ve KDV indirimi gibi bir takım sübvansiyonların uygulanması gerektiği görüşü de oldukça yaygındır; lakin obezite vergilerine yönelik sübvansiyonların uygulanmadığı bir sitemde obezite ile mücadelede istenilen başarının elde edilmesi söz konusu olmayacaktır; fakat KDV indirimi gibi sübvansiyonların devletin vergi gelirleri üzerinde olumsuz etki yaratacağı düşünüldüğünde bunun gerçekleştirilmesinin pek mümkün olmadığı görülmektedir. Günümüz itibari ile özel tüketim vergisi kanununda yapılan değişikliklerle hayata geçirilen

yeni vergi düzenlemesinin üreticiyi hedef alan yapısı üreticilerin gıdaların üretiminde yeni bir stratejiye yönlendirilmelerinde etkili olabilir ve bu etki obezite ile mücadelede kullanılabilir. Bu noktada en önemli husus uygulanan yeni vergi sisteminin sadece mali bir amaç olarak görülmeyerek, obezitenin engellenmesine yönelik sosyal fayda amacına hizmet eden bir yapıya büründürülmesidir. Zira yapılan araştırmalar Türkiye’de obezitenin düşük gelirli arasında yaygınlaştığı ve hane halkı tüketim harcamalarında beslenme giderlerinin barınma giderlerinden sonra en önemli ihtiyaç olarak ön plana çıktığını göstermektedir. Bu nedenle özel tüketim vergisi doğru ve yerinde sübvansiyonlar ile desteklendiğinde obezite ile mücadele başarı sağlayabilir.

VI. Sonuç

Obezite ile mücadelede mali araçların kullanılması konusu uzun süredir tartışılmaktadır. Oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan vergi oranlarının artışı politik açıdan tartışılmalı iken bir yandan da bireylerin beslenme alışkanlıklarını değiştirmesi beklenmektedir (Sassi, 216:2). Gıda tüketimini azaltma söz konusu olduğunda ise durum, obeziteyi artıran tek tip bir gıda çeşidi olmaması nedeni ile daha da zorlaşmaktadır (Gökbunar vd., 2015: 592). Hangi gıdanın ne ölçüde vergilendirileceğinin belirlenmesi, etkin bir vergi rejimi oluşturulmasında önemlidir. Obezite ile mücadele için ülkeler çeşitli mali önlemler almaktadır. Obeziteye neden olabilecek yiyecek ve içeceklerden vergi alınması en yaygın yöntemlerden biridir. Seçilecek vergi türü ve oranı; gıdaların fiyatlarını, tüketimi, sağlığı ve bu vergilerden elde edilecek olan gelirleri farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Uygulamaya konulan bir vergi, obeziteye neden olan içeceklerin fiyatlarını yükseltirken, su gibi sağlıklı içecekleri de teşvik ettiği durumda kamu sağlığına olumlu etkide bulunabilecektir. Verginin kapsamı da önem taşımaktadır. Sadece bazı içecekler yerine obeziteye neden olan tüm içecekleri kapsamına alması da önem taşımakla birlikte verginin etkinliğinin artması tüketimi azaltılmak istenen gıdanın fiyatını yeterli ölçüde yükseltmesiyle de bağlantılıdır (Chriqui vd. 2013: 418-419).

Özel tüketim vergisine kazandırılan yeni yapının mali olarak devlete katkı sağlayacağı bilinmekle birlikte, uygulanan vergi sisteminin vergi adaletini zedelememesi ve obezitenin başta insan sağlığı olmak üzere, sağlık ekonomisi üzerinde yaratacağı olumsuz etkilerin engellenebilmesi adına mali politikaların gözden geçirilerek yapılandırılması gerekmektedir. Özel tüketim vergisini sadece mali bir araç olarak görmek ve mali politikaları bu eksen etrafında dizayn etmek, gelir elde etmekten başka hiç bir şey kazandırmayacağı gibi, çeşitli toplumsal sorunları da beraberinde getirebilir. Bu nedenle obeziteye neden olan ürünleri kapsayan özel tüketim vergilerinin sübvansiyonlarla desteklenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde vergileme özellikle düşük gelirli hane halkının beslenme ihtiyaçları üzerinde olumsuz etki yaratabileceği gibi merdiven altı imalatı olarak ta adlandırılan üretimlerde artış yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Oysaki vergi sisteminde üreticiye yönelik uygulamaya geçirilebilecek çeşitli sübvansiyonların yardımı ile hem tüketici hem de üretici teşvik edilebilir.

Örneğin; obeziteye neden olduğu varsayılan şeker ve çeşitli tatlandırıcılar ile desteklenen gıdaların üretiminde, üretici firmaları kapsayan ve gıdaların içerdiği

tatlandırıcı oranları dikkate alınarak, üretici firma üzerinde uygulanacak artan oranlı bir özel tüketim vergisi sistemi veya azalan oranlı vergisel teşvik sistemi üreticilerin düşük şeker içerikli gıdaları piyasaya sürmelerinde, bir başka deyişle gıdaların içerdikleri şeker oranlarını azaltmaya gitmelerinde etkili olabilir. Zira uygulanan vergi ile maliyetlerinin arttıracağı bununda pazarlamada düşüşler yaşanmasına neden olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bunun yanı sıra uygulanabilecek vergisel sübvansiyonların sektörde faaliyet gösteren firmalar arasında gerek ürün pazarlamada gerekse de imaj ve reklam açısından rekabet ortamı oluşturabileceği ve bunun da tüketicilerin daha sağlıklı gıdalara yönelmelerinde etkili olabileceği göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur.

Sonuç olarak; vergi sisteminde çeşitli sübvansiyonların uygulanması vergilemede mali amacın dışında sosyal amaca da hizmet etmesi yönünden oldukça önem arz etmektedir. Bu kapsamda vergileme kapsamına alınan ürün gruplarının yeniden yapılandırılması ve obeziteye neden olduğu varsayılan ürün gurupları üzerinde üretici firmaları kapsayan ve ürünlerin içeriğine yönelik artan oranlı bir vergi yapısının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Vergisel bağlamda bu yapının sağlanması durumunda Türkiye’de özel tüketim vergisinin obezite ile mücadelede başarılı olabileceği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Kaynaklar

- Akar S. (2015). “Obezite İle Mücadelede Vergilendirme: Türkiye’de Mümkün Mü?”, *Journal Of Life Economics* sayı: 6 ss:29-46
- Alemanno A. ve Carreno, I.(2013). “FatTaxes in Europe – A Legal andPolicy Analysis Under EU and WTO Law”, *EuropeanFoodandFeedLawReview*, 2/2013, 97-112.
- Allais, O., Patrice B., Véronique N. (2010). “TheEffects of a FatTax on French Households’ Purchases: A NutritionalApproach, *AmericanJournal of AgriculturalEconomics*, 92 (1), 228-245
- Ayyıldız, Y., Demirli, Y. (2015). “Obezite Vergisine İlişkin Halkın Düşünceleri: Türkiye’de Bir Alan Araştırması”, *Business and Economics Research Journal*, 6 (2), 59-78
- Beyaz, F. B. ve Koç A. A. (2009).“Obezitenin Ekonomisi: Güncel Durum, Mücadele Politikaları ve Ekonomik Analizler”, *Econ Anadolu 2009: Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi*, <http://www.econanadolu.org/en/index.php/pastcongresses/econ-2009/articles2009/3315Obezitenin-Ekonomisi-Gncel-Durum-Mcadele-Politikalar-Ekonomik-Analizler.html> (23.11.2017)
- Brownell KD, Farley T, Willett WC, Popkin BM, Chaloupka FJ, Thompson JW, Ludwig DS. (2009). The public healthand economic benefits of taxing sugar sweetened beverages. *N Engl J Med.*; 361(16):1599–605.
- Cawley J. and Meyerhoefer C. (2012). “The medical carecosts of obesity: an instrumental variablesapproach”. *Journal of HealthEconomics* 31, 219– 230

- Cebeci, İ ve Heperler, E. (2017). “Aşırı Kilonun Finansal Yükü: Obezite Vergisine İlişkin Bir Araştırma”, III. IBANESS Congress Series – Edirne / Turkey, Tam Metin Bildiri Kitabı, 04-05.Mart.2017, 640-645
- Chriqui Jamie F., Frank J. Chaloupka, Lisa M. Powell , Shelby S. Eidson (2013). A typology of beverage taxation: multiple approaches for obesity prevention and obesity prevention related revenue generation. *J Public Health Policy*. 34 (3): 403–23.
- Coleman, H. J. (2015). “Mexican Sugar –Tax Evidence of Impact”, Health Report Number.20151086, <https://www.health.govt.nz/system/files/documents/pages/hr20151086.pdf> (24.01.2018).
- Colcher, M. Arantxao, B., M Popkin, Juan A R., Shu W. SW. (2016). “Beverage purchases from stores in Mexico under the excise tax on sugar sweetened beverages: observational study”, *BMJ*. ;352:h6704; 1-9.
- Çukur A. ve ARITI E. İ. (2017). “Obezite Vergilerinin Obezite İle Mücadelede Yeri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, *Sayıştay Dergisi • Sayı:106 Temmuz - Eylül 2017*
- Doğan, A. ve Kabayel M. (2017). “Dünya Uygulamaları Perspektifinde Obezite Vergilerinin Uygulanabilirliği”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (5), 64-71.
- Dünya Sağlık Örgütü (WHO), (2014). “Obesity and over weight Fact Sheed” (Reviewed), No:311, <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en>, (14.05.2014).
- Dünya Sağlık Örgütü (WHO), (2017). “Obesity and over weight”, <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en>, (27.12.2017).
- Duckett, S. ve Hal S. (2016). “A Sugary Drinks Tax Recovering the Community Costs of Obesity”, *Grattan Institute Report No 2016-15*, ISBN: 978-1-925015-95-9.
- Gedik, O. (2003). “Obezite ve Çevresel Faktörler”, *Turkish Journal of Endocrinology and Metabolism*, (2), s: 1-4
- Gergerlioğlu, U. (2016). “Bazı OECD Ülkeleri Bağlamında Obezite Vergilerinin Değerlendirilmesi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12, (2), 2016 *The International Journal of Economic and Social Research*, 12, (2),
- Gökbunar R., Doğan A., Utkuseven A. (2015). “Obezite İle Mücadelede Bir Kamu Politikası Aracı Olarak Vergilerin Değerlendirilmesi”, *Yönetim ve Ekonomi* 22 (2) Manisa: Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.
- Heise TL, Katikireddi SV, Pega F, Gartlehner G, Fenton C, Griebler U, Sommer I, Pfänder M (2016). Lhachimi SK, Taxation of sugar-sweetened beverages for reducing their consumption and preventing obesity or other adverse health outcomes , *The Cochrane Collaboration*, *Cochrane Database of Systematic Reviews*, Issue 08, John Wiley & Sons Publication

- Irmak H., Torunopğlu M.A., Yardım N., Keklik K. (2013). "Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı", Sağlık Bakanlığı, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Yayın No. 773, Ankara, 2013.
- National Treasury Republic of South Africa (2016), "Taxation of Sugar Sweetened Beverages", Policy Paper, www.treasury.gov.za (20.01.2018).
- Obesity Australia, (2014), "Obesity: A National Epidemic and Its Impact on Australia" (18.11.2017).
- Oecd (2014) "Obesity Update", <http://www.oecd.org/health/Obesity-Update-2014.pdf> (10.11.2017).
- Oecd (2017) The State of Obesity: Better Policies for a Healthier America, Issue Report. (10.11.2017).
- Petkantchin, V. (2013). Nutrition Takes: The Costs of Denmark's Fat Tax. Institut Economique Molinari., http://www.institutmolinari.org/IMG/pdf/note0513_en.pdf (22.08.2016).
- Powell L. M. ve Frank J. C. (2009). Food prices and obesity: evidence and policy implications for taxes and subsidies. *Milbank Q.* 87: 229–57.
- Schwendicke F. ve Michael S. (2017). "Taxing sugar-sweetened beverages: impact on overweight and obesity in Germany", *BMC Public Health*, 17 (88), 1-8.
- Throw Anne M., Shauna D., Stephen J. (2014). "A systematic review of the effectiveness of food taxes and subsidies to improve diets: understanding the recent evidence" *Nutrition Reviews*, 72(9): 551-565.
- Turuç S. (2014). "Obezite Vergisi Sıkı Maliye Politikasının Bir Aracı Olabilir Mi?" T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı
- Yaniv G., Odelia R., Yossef T. (2009). Junk Food, Home Cooking, Physical Activity and Obesity: The Effects of the Fat Tax and Thin Subsidy, The College of Management Academic Studies Research Papers No.10.
- Yavan S. ve Sarı E. (2015). "Yeni Bir Maliye Politikası Aracı Olarak "Obezite Vergisi" ve Örnek Ülke Uygulamaları", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar* 52 (606).